

Біда Олена Анатоліївна,

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і психології Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II, м. Берегово

e-mail: tetyanna@ukr.net

Гончарук Віталій Володимирович, викладач кафедри хімії, екології та методики їх навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

e-mail: goncharuk424@ukr.net

Гончарук Валентина Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української літератури, українознавства та методик їх навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

e-mail: goncharuk424@ukr.net

СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЯ «ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ»

Професійну мобільність потрактовано як системну якість особи фахівця, яка включає в себе цілу низку знань, умінь, здібностей, особистих якостей, ціннісних орієнтацій тощо. Подано бачення мобільності фахівців зарубіжними вченими.

Зазначено, що класифікація професійної мобільності, що подана у статті, дає можливість упорядкувати різноманітні переміщення з єдиних позицій, подати їх як окремі прояви загального процесу професійно-педагогічної мобільності, визначити, який вид мобільності забезпечує виконання тих чи інших соціальних функцій. З'ясовано, що мобільність може бути диференційована на інтрагенераційну та інтергенераційну. За суб'єктом розрізняють мобільність індивідуальну і групову; за спрямуванням – внутрішню та зовнішню.

Ключові слова: професійна мобільність, конкуренція на ринку праці, підвищення професіоналізму, системна якість особи фахівця, класифікація професійної мобільності.

Competitiveness, professional mobility, professionalism and competence of a specialist are the qualities on which human life and work successes depend on. The purpose of the article is to consider the issue of professional mobility as a factor in the professional success of a modern specialist. Professional mobility is studied as a systemic quality of a specialist who includes a whole range of knowledge, skills, abilities, personal qualities, value orientations, etc. The vision of the mobility of specialists by foreign scientists is presented.

It is noted that the classification of professional mobility, presented in the article, makes it possible to organize various movements from unified positions, to submit them as separate manifestations of the overall process of vocational and pedagogical mobility, to determine what kind of mobility provides for the fulfillment of certain social functions. It has been found that mobility can be differentiated into intrageneration and intergenerational. By subject distinguish mobility individual and group; by direction – internal and external. The classification of employees according to their attitude to mobility is shown, which can be divided into the following groups: actually mobile; potentially mobile; actually stable; potentially stable.

Key words: professional mobility, competition in the labor market, professional development, systemic quality of a specialist, classification of professional mobility.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Практика сучасної ринкової економіки свідчить, що саме конкурентоздатність, професійна мобільність, професіоналізм і компетентність фахівця – це ті якості, від яких залежать життєві й трудові успіхи [1, с. 568–572].

Метою статті є розгляд питання професійної мобільності як фактора професійної успішності сучасного фахівця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання порушеної проблеми і на які спирається автор. Проблемою формування професійної мобільності займаються (Амірова М., Архангельський О., Горюнова Л., Нікітіна О., Пріма Р.). Філософський напрям професійної мобільності розглядається як характеристика, що детермінує фаховий розвиток людини (Роджерс К. та ін.). Соціологічний напрям виокремлює різні види мобільності (академічна, соціальна, соціально-професійна, соціокультурна, трудова тощо) (Василенко І., Коваліско Н.). Соціальний напрям висвітлюють праці науковців (Вершиніна Л., Зеєр Е., Нікітін В., Сорокін П.), тощо.

Проблемою мобільності фахівців займаються зарубіжні вчені. Так, французький учений-компаративіст Ф. Ваніскотт створив концепцію мобільності вчителя-європейця. Основа її – ідеал майбутнього Європейського суспільства, який

«гарантує свободу і природну мобільність кожної людини в межах відкритої інтеграції» [3, с. 32]. Американські вчені наголошують на підготовку всебічно розвинених фахівців, які вміють самоутверджуватися і розкриватися, приймати рішення у складних умовах. Тому відбір змісту навчального матеріалу у ЗВО США, здійснюється на основі принципів фундаменталізації, полікультурності, прогностичності [4, с. 122–127; 5, с. 24]. Дослідження Н. Бідюк особливостей підготовки бакалаврів в університетах Великої Британії свідчить про те, що головним завданням освіти країни є широкопрофільна підготовка з можливістю «переключатися» з однією спеціалізації на іншу). Необхідною при цьому стає «професійна мобільність та адаптація в умовах світового інформаційного простору» [6, с. 73].

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням одержаних наукових результатів. Дослідження цього явища з погляду філософії, соціології, економіки, демографії дало змогу диференціювати уявлення про мобільність, з'ясувавши, що вона може бути вертикальною і горизонтальною, індивідуальною і груповою, внутрішньогенераційною і міжгенераційною; соціальною, трудовою, культурною, міжпрофесійною, професійною тощо. Диференціація наукових уявлень про мобільність пов'язана з посиленням динамічності соціальних процесів на сучасному етапі розвитку суспільства, що неминуче приводить до підвищення мобільності людей за найрізноманітнішими «векторами їх соціального функціонування».

Проблема професійної мобільності з особливою гостротою актуалізувалася після прийняття Радою (ЄС) Резолюції розвитку освіти протягом усього життя (27 червня 2002 р.), яка є продовженням резолюцій, прийнятих у Лісабоні й Барселоні, та створює основи для більш тісного співробітництва в галузі професійної освіти і навчання з країнами ЄС [1, с. 568–572].

Професійна мобільність – це системна якість особи фахівця, яка включає в себе цілу низку знань, умінь, здібностей, особистих якостей, ціннісних орієнтацій тощо. У цілому професійна мобільність може розглядатися як механізм, що

обумовлює ступінь адаптованості та конкурентоспроможності фахівця на ринку праці. Крім того, вона стає суттєвим фактором професійної успішності, тому що забезпечує як внутрішній механізм розвитку самої людини, так і якісне й ефективно перетворення оточуючого професійного та життєвого середовища.

Професійний успіх є важливою складовою життєвого успіху людини і відображується в ступені творчої своєрідності кінцевого результату діяльності, у досягненні поставленої мети, у перевищенні своїх попередніх результатів, тому орієнтація особистості на досягнення успіху є важливою умовою розвитку як особистості, так і суспільства. Досягнення успіху супроводжується отриманням винагород, гарної роботи і відповідних життєвих умов, підвищенням соціального статусу і самооцінки, позитивними емоціями, появою цікавого кола спілкування тощо. Справжній же успіх завжди передбачає наявність внутрішньої задоволеності та почуття гармонічності свого життя, позитивне світосприйняття, відсутність почуття нереалізованості, непотрібності, віру в себе і свої можливості. Успішну людину характеризують активність життєвої стратегії, мотивація на досягнення, креативність, прагнення до саморозвитку, внутрішня свобода [2, с. 167–174].

На думку Н. Брижак мобільність – це особлива якість особистості, що формується в процесі навчання і виховання та має найважливіший вплив на професіоналізм майбутнього фахівця.

До змісту поняття «професійна мобільність» належать: вибір професії, підвищення кваліфікації, визначення умовної зміни місця роботи або професії, плинність кадрів тощо. Під професійною мобільністю передбачають готовність кваліфікованого робітника до зміни виконуваних професійних завдань, здатність швидко освоювати нові види робіт, нові спеціальності.

Дослідниця дотримується класифікації працівників за їх ставленням до мобільності на такі групи:

1) фактично мобільні – ті, що змінили місце праці, посаду, місце проживання безпосередньо в період дослідження;

2) потенційно мобільні – ті, що не змінили робочого місця, але мають відповідні наміри та плани;

3) фактично стабільні – ті, що довго працюють на одному місці й не налаштовані на мобільність;

4) потенційно стабільні – ті, що порівняно недавно прийшли на місце праці й поки що не планують його змінювати.

Серед фахівців зустрічаються всі чотири групи працівників. У процесі підготовки фахівців потрібно враховувати, що на внутрішньому ринку праці мобільність заявляє про себе як фактор підвищення ефективності використання колективного трудового потенціалу, здатного задовольнити потреби країни.

Професійна мобільність набуває особливого значення в умовах конкуренції на ринку праці. А це стимулює фахівців до самоосвіти, підвищення власного професіоналізму. Трудові переміщення є однією з форм визнання професійного статусу працівника, приведення фізичного, інтелектуального й духовного потенціалу у відповідність з умовами його динамічного руху [8, с. 67–70].

На думку Р.Пріми найбільш поширеним при визначенні виду мобільності виділяється критерій, пов'язаний зі зміною у змісті та умовах професійної діяльності. Погоджуючись із думкою С.Кугеля, науковець зазначає, що класифікація дає можливість упорядкувати різноманітні переміщення з єдиних позицій, подати їх як окремі прояви загального процесу професійно-педагогічної мобільності, визначити, який вид мобільності забезпечує виконання тих чи інших соціальних функцій. Однак виділений критерій не єдиний. Додатковими можуть виступати такі: часова ознака, суб'єкт мобільності, спрямування мобільності.

Так, мобільність може бути диференційована на інтрагенераційну (охоплює всі види мобільності протягом життя покоління) та інтергенераційну (міжпоколінну), що розглядається як у ретроспективному, так і в проєктивному планах (порівняння фактичного професійного статусу дітей і батьків, оцінка професійних перспектив дітей тощо). За суб'єктом

розрізняють мобільність індивідуальну і групову; за спрямуванням – внутрішню (в межах освітньо-професійної діяльності) та зовнішню (між освітою й іншими сферами діяльності).

Вище зазначені критерії (часовий аспект, суб'єкт мобільності, спрямування мобільності) є загальними щодо диференціації професійно-педагогічної мобільності, проте вони не забезпечують всебічного, комплексного, системного визначення і вивчення цього феномену. Отже, виникає потреба виокремлення специфічних критеріїв професійної мобільності, зокрема, таких як: зміна професійних ролей, предметно-тематичні зрушення тощо. Так, «рольова мобільність» як аспект професійної мобільності педагога пов'язана зі зміною структури його діяльності, основних функцій. Наприклад, перехід від педагогічної до методичної, дослідницької, управлінської діяльності (або навпаки).

Специфіка педагогічної діяльності вимагає частоті зміни видів роботи лише для певного, відносно вузького кола спеціальностей (наприклад, учитель початкових класів); вона включає в себе періодичне повернення до одних і тих же видів роботи. Цей вид мобільності умовно названий науковцями «маятниковий».

Інший характер має мобільність, що змінює основну структуру діяльності і, по суті, є перекваліфікацією. У цьому разі мобільність має лінійний виступати і як етап повної перекваліфікації. Слід зауважити, що «маятникова мобільність» і перекваліфікація як відносно самостійні види мобільності взаємопов'язані передусім як напрями цілісного процесу спеціалізації. В окремих випадках вони можуть переходити одна в одну. Так, на практиці у структурі діяльності педагога «неосновна» спеціальність (або спеціалізація) може стати основною, а перекваліфікація зумовлює радикальні зрушення у спектрі його професійної діяльності. Розрізняють також «вертикальну» професійну мобільність як рух уверх-униз у кваліфікаційно-

фаховій структурі та «горизонтальну» – соціальне переміщення без якісної зміни професії і кваліфікації.

На підставі сказаного можна узагальнити, що різновидність мобільності підтверджує думку про місткість і складну структуру досліджуваного феномену, а намагання класифікації мобільності пояснюємо прагненням науковців до глибинного аналізу і повноти розкриття його змістової сутності як інтегративної якості особистості, що поєднує сформовану внутрішню потребу у професійній мобільності, здатність і готовність до неї, ключові кваліфікації і компетенції. При цьому підґрунтям формування професійної мобільності майбутніх фахівців повинні бути саме «ключові кваліфікації», що мають широкий радіус дії (виходять за межі однієї групи професій), готують спеціаліста до зміни і засвоєння нового фаху та професії, забезпечують готовність до інновацій у професійній діяльності [7, с. 40–45].

Висновки представленого у статті дослідження і перспективи подальших наукових розвідок із зазначеного напрямку. Робимо висновки, що конкурентоздатність, професійна мобільність, професіоналізм і компетентність фахівця – це якості, від яких залежать життєві й трудові успіхи людини. Професійну мобільність потрактовано як системну якість особи фахівця, яка включає в себе цілу низку знань, умінь, здібностей, особистих якостей, ціннісних орієнтацій тощо.

Подано бачення мобільності фахівців зарубіжними вченими. З'ясовано, що професійна мобільність та адаптація в умовах світового інформаційного простору виходить на перший план.

Зазначено, що класифікація професійної мобільності, що подана у статті дає можливість упорядкувати різноманітні переміщення з єдиних позицій, подати їх як окремі прояви загального процесу професійно-педагогічної мобільності.

Зазначені у статті критерії є загальними щодо диференціації професійно-педагогічної мобільності, проте вони не забезпечують комплексного визначення цього феномену. Виникає потреба виокремлення специфічних критеріїв

професійної мобільності, зокрема, таких як: зміна професійних ролей, предметно-тематичні зрушення тощо.

Показано класифікації працівників за їх ставленням до мобільності, що можна умовно поділити на такі групи: фактично мобільні; потенційно мобільні; фактично стабільні; потенційно стабільні.

Професійна мобільність набуває важливого значення в умовах конкуренції на ринку праці і стимулює фахівців до підвищення професіоналізму, на що буде націлено наше подальше дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сушенцева Л. Л., Сушенцев О. О. Вплив професійної мобільності на конкурентоздатність фахівця на сучасному ринку праці // Молодий вчений, Педагогічні науки. – № 4 (31) квітень, 2016. – С. 568–572.
2. Прохоренко Т. Г. Професійна мобільність як фактор професійної успішності / Т. Г. Прохоренко // Вісник національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – № 4(35) – 2017. – С. 167–174.
3. Пуховська Л. П. Професійна підготовка вчителів у Західній Європі: Спільність і розбіжності: монографія / Л. П. Пуховська. – К.: Вища шк., 1997. – 180 с.
4. Півень Н. В. Міждисциплінарні зв'язки ділової української мови з фундаментальними дисциплінами у підготовці бакалаврів технічного профілю / Н. В. Півень // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2002. – № 4. – С. 122–127.
5. Романова С. М. Гуманітаризація професійної освіти у вищих навчальних закладах технічного профілю США. Автореф: дис... канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / С. М. Романова. – К., 1996. – 24 с.
6. Бідюк Н. М. Розвиток змісту та форм організації підготовки бакалаврів інженерів в університетах Великої Британії. Дис. канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Н. М. Бідюк – К., 2001. – 179 с.

7. Пріма Р. М. Формування професійної мобільності майбутнього вчителя: вектори наукових досліджень / Р. М. Пріма // Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка: Збірник наукових праць. – 2016. – № 25. – С. 40–45.

8. Брижак Н. Ю. Професійна мобільність як фахова якість майбутнього вчителя / Н. Ю. Брижак // Науковий вісник Ужгородського університету. – Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». – 2016. – Випуск 1 (38). – С. 67–70.

REFERENCES

1. Sushentseva L. L., Sushentsev O. O. Vplyv profesiynoyi mobil'nosti na konkurentozdatnist' fakhivtsya na suchasnomu rynku pratsi // Molodyy vchenyy, Pedagogichni nauky. – № 4 (31) kviten', 2016. – S. 568–572.
2. Prokhorenko T. H. Profesiyna mobil'nist' yak faktor profesiynoyi uspishnosti // T. H. Prokhorenko / Visnyk natsional'noho universytetu «Yurydychna akademiya Ukrayiny imeni Yaroslava Mudroho» № 4(35) – 2017. – S. 167–174.
3. Pukhovs'ka L. P. Profesiyna pidhotovka vchyteliv u Zakhidniy Yevropi: Spil'nist' i rozbizhnosti: Monohrafiya / L. P. Pukhovs'ka. – K.: Vyshcha shk., 1997. – 180 s.
4. Piven' N. V. Mizhdystsyplinarni zv'yazky dilovoyi ukrayins'koyi movy z fundamental'nymy dystsyplinamy u pidhotovtsi bakalavriv tekhnichnoho profilyu / N. V. Piven' // Pedagoghika i psykhologhiya profesiynoyi osvity. – 2002. – № 4. – S. 122–127.
5. Romanova S. M. Humanitaryzatsiya profesiynoyi osvity u vyshchyykh navchal'nykh zakladakh tekhnichnoho profilyu SSHA. Avtoref: dys... kand. ped. nauk: 13.00.04 – teoriya i metodyka profesiynoyi osvity / S. M. Romanova. – K., 1996. – 24 s.
6. Bidyuk N. M. Rozvytok zmistu ta form orhanizatsiyi pidhotovky bakalavriv inzheneriv v universytetakh Velykoyi Brytaniyi. Dys. kand. ped. nauk: 13.00.04 – teoriya i metodyka profesiynoyi osvity / N. M. Bidyuk. – K., 2001. – 179 s.

7. Prima R. M. Formuvannya profesiynoyi mobil'nosti maybutn'oho vchytelya: vektory naukovykh doslidzhen' / R. M. Prima // Pedagogichna osvita: teoriya i praktyka. Psykholohiya. Pedagogika: Zbirnyk naukovykh prats'. – 2016. – № 25. – S. 40–45.

8. Bryzhak N. YU. Profesiyna mobil'nist' yak fakhova yakist' maybutn'oho vchytelya / N. YU. Bryzhak // Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. – Seriya: «Pedagogika. Sotsial'na robota». – 2016. – Vypusk 1 (38). – S. 67–70.